

Människans bästa vän är hunden

- om service- och signalhundar
för personer med funktionshinder

Björn Harrysson

ISBN
91-7261-047-6

Habilitering & Hjälpmedel

FoU-enheten

**Människans bästa vän
är hunden**

**- om service- och signalhundar
för personer med funktionshinder**

Björn Harrysson

ISBN: 91-7261-047-6

Rapporten kan beställas från: Habilitering & Hjälpmedel
FoU-enheten, Regionhuset, Box 1, 221 00 Lund
E-post: habhjalp@skane.se

Rapporten finns även tillgänglig på www.skane.se/habilitering

Lund 2005

Sammanfattning

Habiliterings- och hjälpmedelsnämnden i Region Skåne har anslagit medel till projekt där nya inslag i habiliteringen kan prövas. I denna rapport beskrivs hur åtta hundägare med olika typer av funktionshinder har fått utbildning av Svenska service- och signalhundsförbundet. Varje hundägare tränar själv sin hund med stöd av en personlig instruktör. Målen är satta utifrån hundägarnas personliga behov och förutsättningar. Under ett år har träningen pågått och under träningsperioden bär hunden ett rött täcke. Utbildningen avslutas med en examination då hunden blir godkänd som service- eller signalhund och därmed får rätt att bära det kännetecknade gula täcket.

Rapporten beskriver respektive deltagares förväntningar på hunden och på sig själv som hundägare, de mål som utbildningen ska leda till och uppnådda resultat i form av hur hundägaren och hunden idag fungerar tillsammans. Den avslutas med en diskussion om nyttan av service- eller signalhundar för personer med fysiska funktionshinder, nedsatt hörsel eller utvecklingsstörning, som t.ex. att underlätta vardagsrutiner, skapa trygghet och stimulera till aktivitet.

Innehåll

Förord	7
Bakgrund.....	9
Syfte	11
Resultat.....	12
Diskussion	16
Referenser	19

Förord

Habiliterings- och hjälpmedelsnämnden i Region Skåne beslöt i februari 2003 att fördela en summa pengar till alternativa/kompletterande behandlingsmetoder. Tanken var att representanter för brukarorganisationer och verksamhetsföreträdare skulle föreslå för nämnden olika projekt. Ett av dessa förslag i juni samma år, på initiativ av dåvarande verksamhetschefen för vuxenhabiliteringen Ingela Bröndel, var att pröva ”service- och signalhundar” för några personer med funktionshinder. Är man hundägare och samtidigt har ett funktionshinder går man en utbildning där hunden kan läras bli en hjälp i vardagen. Och vad innebär då detta? Hur upplever man detta stöd? Det är aspekter vi i detta projekt har fått kunskap om.

I dokumentationen beskrivs erfarenheten från utbildningen som pågick från hösten 2003 och ett år fram. Den väckte uppmärksamhet i massmedia, ett reportage i TV och två tidningsartiklar. Hösten 2004 redovisades projektet för nämndens ledamöter genom en videofilm och muntlig beskrivning. Och här ligger nu en skriftlig dokumentation för ögonen.

Service- och signalhundar är en annorlunda ”insats” inom habilitering. Utvecklingsansvarig tekn. lic Björn Harrysson vid FoU-enheten har både engagerat och intresseväckande hållit i och följt projektet. Han har intervjuat och filmat deltagarna, sammanställt materialet till en rapport inom ramen för det stöd som finns vid vår enhet. Vi har alla lärt oss något nytt, skillnaden mellan rött och gult tacke för hundar och att såväl Bichon Havanais som Irish Soft Coated Wheaten Terrier har något att tillföra vardagslivets kvalitet angående habiliteringsperspektivet.

Utbildningen har köpts av Svenska Service- och Signalhundsförbundet. Till utbildaren Yrsa Franzén-Görnerup riktar vi ett tack för initierat genomförande.

Sist men inte minst vill vi tacka alla deltagare på utbildningen för att de så generöst delat med sig av sina erfarenheter!

Lund i maj 2005

Kerstin Liljedahl
Leg. psykolog, fil.dr
FoU-chef

Bakgrund

Olika studier har visat att djur och växter kan ha en positivt stödjande roll för personer med funktionshinder (Edney, 1995). Enligt Norling (2002) är det belagt att servicehundar för personer med funktionshinder kan ha en positiv effekt utöver servicefunktionen som t.ex. på ägarens trivsel, hälsa och livskvalitet. Vi har erfarenheter av att ledarhundar kan vara ett värdefullt stöd för personer med synskador men att hunden också kan vara ett stöd för personer med andra funktionsnedsättningar är inte lika känt. I Amerika, Holland och England har man i många år utbildat och använt hundar för att stödja personer med andra funktionsnedsättningar än dem med synnedsättningar. I Sverige är det först i slutet av 1980-talet som vi utbildat servicehundar för personer med rörelsehinder och signalhundar för döva personer (Fogelqvist, 1998). Med hjälp av specialutbildade hundar finns det möjligheter att lättare klara av vardagsrutiner och därmed också uppleva sig vara mera självständiga (Jorgenson, 1997). Hunden kan bli ett komplement till de tekniska hjälpmedel som personer med olika funktionsnedsättningar redan har och ge en ökad trygghet och frihet.

I många länder utbildar en instruktör service- eller signalhundar för att sedan introducera den färdigutbildade hunden hos en så kallad förare med funktionshinder. I Sverige har vi valt en annan väg där hundens ägare får ansvaret för utbildningen av hunden men med stöd från en instruktör (Servicehund, 2002).

Habiliterings- och hjälpmedelsnämnden i Region Skåne beslutade hösten 2003 att stödja ett projekt för att utbilda ägare och deras hundar. Under ett år har dessa par utbildats genom Svenska Service- och Signalhundsförbundet, en rikstäckande ideell organisation som har sådan erfarenhet sedan tio år.

Utbildningens uppläggning

För att påbörja utbildningen till service- och signalhund måste hundägaren och dennes hund, d.v.s. ekipaget, genomgå en prövning. Den innebär att visa på ett fungerande samspel mellan ägare och hund, exempelvis ska en grundlydnad finnas, dessutom får hunden inte visa tecken på rädsla eller aggressivitet. Om dessa förutsättningar finns får ekipaget en instruktör knuten till sig som leder den fortsatta utbildningen.

Under utbildningstiden bär hunden ett rött täcke som hunden endast bär när den tränas på offentliga platser eller platser där hundar normalt inte får vistas.

Någon gång under utbildningstiden deltar ekipaget vid en så kallad förarutbildning om cirka fem dagar tillsammans med andra ekipage.

Efter cirka ett års utbildning gör man ett examensprov där hunden måste visa på en mycket god lydnad och kunna alla moment som den ska hjälpa ägaren med. Om hunden klarar examensprovet blir den godkänd och får, t.ex. när den är på stan eller i en affär, bära ett gult täcke som talar om att den är examinerad och i tjänst.

Efter avklarad examen måste ekipaget göra prov vartannat år så att förbundet ser att hunden bibehåller sina färdigheter.

Hundarna tränas enligt en metod som bygger på positiv förstärkning av önskvärda beteenden. Metoden strävar efter att göra hunden uppmärksam, noggrann och samarbetsvillig. Den strävar också efter att lära hunden vissa moment som hjälper hundägaren i vardagen t.ex. att hämta en strumpa på golvet eller uppmärksamma ägaren på att telefonen ringer. Den positiva förstärkningen är för hunden t.ex. godis, när den utfört ett korrekt beteende. I kombination med att hunden får godis används en liten apparat som frambringar ett klickande ljud, en så kallad ”klicker”. Ljudet ersätter efterhand godiset som förstärkning. Genom ”klickern” formar ägaren hundens beteende efter sina önskemål (Pryor, 1992).

Den pedagogiska metodiken bygger på behaviorismen¹ och i första hand på Ivan Pavlovs och BF Skinners forskning. Pavlov gjorde experiment med hundar, som främst rörde salivbildningen i deras munnar när de serverades mat. Av en händelse upptäckte han att om han ringde i en klocka innan de fick mat, kom hundarna så småningom att börja utlösa saliv vid ljudet av klockan oavsett om de fick mat eller inte, en så kallad betingad reflex (Babkin, 1975). Pavlovs upptäckt ledde till teorin om klassisk betingning som inte bara i projektet, utan i utbildningen av ekipaget har utnyttjats till att lära hunden att ”klicker-ljudet” kan kopplas till att den gjort något bra. Inspirerad av Pavlov forskade Skinner på råttor och duvors beteenden. Då djuren var hungriga och motiverade till att utföra beteenden som gav dem mat, kunde Skinner forma deras beteenden. Han ville förstå vilka lagar som styr utformning och modifiering av beteende och kom fram till att djur behöver uppleva fördelar och nackdelar med olika beteenden för att dessa ska finnas eller försvinna och att detta även gäller för människor. Dessa fördelar och nackdelar kallade Skinner för *förstärkningar* för beteende. Utifrån detta fann Skinner att *positiv förstärkning* (belöning) leder till att ett beteende upprepas (Skinner, 1953).

¹ Behaviorismen studerar objektivt observerbara beteenden hos människor och djur. Ett beteende ses som ett svar (respons) på en yttre påverkan (stimulus). Som modell för programmet stod de av Pavlov noggrant kartlagda betingade reflexerna. Ivan Pavlov (1849-1936), John B Watson (1878-1958) och BF Skinner (1904-1990) är de forskare som präglat behaviorismen mer än andra (Nationalencyklopedin).

Syfte

Att låta personer med funktionshinder tillsammans med sina hundar pröva utbildningen till service- och signalhundar utifrån sina olika formulerade behov och att process och resultat dokumenteras.

Deltagare och uppläggning av projektet

Inom ramen för projektet har, i enlighet med den svenska modellen, åtta hundägare med funktionshinder fått möjlighet att utbilda sina hundar till service- eller signalhundar. Av hundägarna som deltog har fem fysiska funktionshinder, två nedsatt hörsel eller dövhet och en person har en måttlig utvecklingsstörning. Könsfördelningen i gruppen är sju kvinnor och en man och åldersmässigt är den yngste 17 år och den äldste 45 år. Deltagarna i projektet hade tidigare anmält sitt intresse till Svenska service- och signalhundsförbundet som valt ut vilka som ska få tillgång till utbildningen.

Varje hundägare har haft personligt formulerade mål som hunden och ägaren ska tränas att klara av. De enskilda hundägarnas behov av stöd i vardagssituationer har styrt de målsättningar som satts upp på individuell nivå. Målen har formulerats i samarbete med den instruktör som hundägaren blivit tilldelad. Under ett år har hundägaren träffat sin instruktör ungefär en gång i veckan och mellan gångerna har hunden fått träna på uppsatta delmål.

Deltagarna har under utbildningsprocessen intervjuats om förväntningar, upplevelser och uppnådda resultat. Vid projektstarten intervjuades samtliga om sina förväntningar och i slutet följdes dessa upp i en slutintervju tio månader senare. Deltagarna har också filmats i olika träningsituationer för att härigenom tydligare illustrera träningen och dess resultat.

För att avidentifiera deltagarna används fingerade namn förutom Anki som själv valt att omtalas med sitt rätta namn.

Resultat

Individuella förväntningar, mål, uppnådda resultat och personliga upplevelser

Två av hundägarna fick avbryta utbildningen. En av dem fick i ett tidigt skede avbryta av personliga skäl och den andre avbröt på grund av sjukdom men kommer i efterhand att slutföra utbildningen av sin hund och finns av denna anledning inte med i redovisningen. Av övriga var tre hundar examinerade när projektet avslutades efter tolv månader och tre hundar bedöms ha förutsättningar att vara examinerade inom ytterligare sex månader.

I redovisningen nedan beskrivs, var för sig, de hundägare som genomfört utbildningen utifrån förväntningar, uppsatta mål, uppnådda resultat och personliga upplevelser.

Anna

Anna är 30 år och har på grund av nedsatt hörsel upplevt att hon alltid har gått och spänt sig för att inte missa olika ljud från omgivningen. Hennes förhoppning är att hennes hund (Australien Shepherd) som utbildad signalhund ska kunna ta över en del av bevakningen och att hon på så sätt själv ska kunna slappna av bättre. Hon tror också att omgivningen kommer att fokusera på hunden och att funktionshindret då blir mindre dominerande. På lite längre sikt hoppas hon att hunden ska kunna följa med till hennes arbetsplats och där bli ett trevligt sällskap.

Anna har satt som mål för sin signalhund att den ska hjälpa henne att:

- varna för cyklister på cykelbanan,
- uppmärksamma när någon ropar efter henne,
- markera för telefonsamtal, sms, dörrklocka, brandvarnare, vattenkokare och rinnande kran.

Anna är, efter att ha genomgått utbildningen, förvånad över hur mycket en hund kan lära sig. Hennes hund klarade samtliga mål och klarade också examinationen vid första examinationstillfället. Hon är mycket nöjd med utbildningen och känner sig idag tryggare i sällskap med sin hund. En svårighet är dock fortfarande att hunden inte alltid kan följa med i sociala miljöer på grund av hänsyn till allergiker.

Cecilia

Cecilia är 30 år. Eftersom hon är döv utbildar hon sin hund (Pinscher) till signalhund. Hon tycker att det är besvärligt att ha med sig teknisk utrustning på resor och vill prova om hunden kan ersätta den tekniska utrustningen. Cecilia upplever också att det är jobbigt och pinsamt att ständigt fråga andra människor om hjälp. En förväntning som hon har är att hunden ska kunna bli ett stöd som ger henne personlig trygghet och som gör att hon inte i mindre grad måste be andra om hjälp.

Cecilia har satt som mål för sin signalhund att den ska hjälpa henne att:

- uppmärksamma när dörrklockan eller väckarklockan ringer,
- påminna om när tevattnet är klart,
- varna för cyklister på cykelbanan,
- uppmärksamma när någon ropar efter henne.

När projektet avslutades hade Cecilias hund uppnått målen sånär som på att påminna om när tevattnet är klart, eftersom detta prioriterats bort i träningen. Cecilia upplevde det som mycket pressande att själv utbilda sin hund och att examinationen ställer stora krav på henne. Vid det första examenstillfället klarade de inte proven men enligt instruktörens bedömning ska hunden vara examinerad inom sex månader.

David

David är 17 år och har en måttlig utvecklingsstörning. Det var hans mamma som kom på idén att utbilda hans hund (Bichon Havanais) till en servicehund och hon har också formulerat målen för hunden. Ambitionen är att han genom att utbilda sin hund ska öva sig i att ta ansvar för någon annan och att han därigenom också ska få ett bättre självförtroende. Både utbildningen och hunden kan ge David möjlighet att få kontakt med andra människor. Förhoppningsvis ska människor i Davids omgivning ta honom mer på allvar om han klarar att utbilda sin hund till servicehund.

I den praktiska träningen av hunden har det framgått att även David måste ha egna inlärningsmål. Begrepp som ”framför” och ”bakom” är inte självklara när man har en måttlig utvecklingsstörning.

För David och hans hund sattes följande mål:

- David ska förstå att han genom sitt beteende kan påverka andra.
- Hunden ska bli en kompis som han kan ta ansvar för.
- Hunden ska utföra korta kommandon som sitt, ligg och stopp.

Det har varit nödvändigt att hitta ett enhetligt sätt att uttrycka kommandon på. David använde i början flera olika tecken för t.ex. ”stopp”. Det ställde stora krav på instruktörens förmåga att hitta konkreta och lättförståliga lösningar för att en person med utvecklingsstörning ska kunna tillämpa dessa.

David är idag medveten om att han påverkar hundens beteende. Han är konsekvent i sina krav på hunden och tar ansvar för att hunden ska utvecklas. Hunden kan också utföra de kommandon som ingår i målen. Han är mycket stolt över sin hund och visar gärna upp för vänner och bekanta vad hunden lärt sig.

Vid det första examinationstillfället var David sjuk men hans instruktör bedömde att hunden bör klara en examination inom ett halvt år efter det att projektet har avslutats.

Anki

Anki är 38 år och är rullstolsburen på grund av en fysisk funktionsnedsättning. Om hunden (Bichon Havanais) kan larma så förväntar sig Anki att hon kan uppleva en större trygghet. Hon tror också att omgivningens intresse för hunden gör att hennes funktionshinder inte ska komma lika mycket i fokus. För Anki är det viktigt att man kan ta med sig hunden in i affärer och på restauranger.

Anki har satt som mål för sin servicehund att den ska hjälpa henne:

- hämta hjälp från kända personer i omgivningen,
- plocka upp saker från golvet när Anki pekar,
- ta av kläder t.ex. strumpor,
- öppna dörrar, skåp och lådor.

Anki prioriterade bort träningen med att öppna dörrar, skåp och lådor men övriga mål är idag uppnådda. Hunden bedöms vara examinerad en månad efter det att projektet avslutats.

Enligt Anki har omgivningens inställning till servicehundar blivit positivare på senare tid och det har blivit lättare att ta med hunden i olika miljöer som t.ex. i butiker, caféer och restauranger. Hon är mycket nöjd med utbildningen och framförallt med att människor med olika funktionshinder har deltagit tillsammans.

Fredrika

Fredrika är 45 år och lider av en kronisk värk samtidigt som hon har en synskada på ett öga. Genom hunden (Liten Münsterländer) förväntar hon sig att få en ny vän och hjälp som ger avlastning i vardagen. Fredrika hoppas också att hunden ska lära sig att följa hennes kommandon. I utbildningen förväntar hon sig att det ska finnas en acceptans för hunden.

Fredrika har satt som mål för sin servicehund att den ska hjälpa henne att:

- ta av kläder,
- spontant ta upp saker som hon tappar,
- hämta telefonen,
- i akuta lägen hämta hjälp i familjen.

Hunden var när projektet avslutades examinerad servicehund. Fredrika uppfattar sin hund som en förlängd del av sig själv, en trygghet och mental avlastning. Framförallt är hunden en följeslagare som minskar upplevelsen av hennes ensamhet. Fredrika är förvånad över hur välkommen hon blir när hon kommer med en servicehund.

Hon tycker att det är positivt att utbildningen ställt stora krav på henne. Genom att klara dessa högt ställda krav har hon fått ett bättre självförtroende.

Gunilla

Gunilla är 40 år och på grund av Multipel Skleros (MS) använder hon periodvis rullstol. Hon var osäker på om hon skulle orka utbilda sin hund (Irish Soft Coated Wheaten Terrier) och om hunden skulle klara kraven. Om de klarar utbildningen hoppas hon få en ny följeslagare i livet. Hunden öppnar upp för nya kontakter och utbildningen ger tillfälle att lära känna nya människor med ett gemensamt intresse. Hon tycker också att det är skönt att få tillgång till kunniga instruktörer.

Gunilla har satt upp följande mål för sin servicehund:

- att ta det lugnt i alla miljöer,
- att plocka upp saker från golvet,
- att öppna skåp och hämta saker.

Hunden klarade redan vid första tillfället examinationen till servicehund och utöver de ovan satta målen kunde hunden även hämta frukt, telefonen och hjälpa till i nödsituationer. Gunilla har genom hunden fått sällskap och en god vän.

Utbildningen har ställt stora krav på henne och vid ett flertal tillfällen drog hunden omkull Gunilla. Hon upplevde sig då osäker på om hennes MS sjukdom skulle förvärras av ansträngningen. Flera gånger funderade hon på att avbryta men med facit i hand så ångrar hon emellertid inte sitt beslut att kämpa sig igenom utbildningen.

Diskussion

Det kanske mest påtagliga värdet som samtliga vill lyfta fram är att service- och signalhundarna blir trogna följeslagare i livet som med sin blotta existens förgyller vardagslivet. Dessutom inger de en känsla av trygghet i osäkra situationer. Enligt flera av hundägarna så minskar fokuseringen på funktionshindret både från dom själva och från omgivningen. Hunden stimulerar till ett samtalsämne och också till nya kontakter med andra människor.

Den svenska modellen ställer stora krav på hundföraren. Den bygger på att personer med funktionshinder själv ska träna sin hund. Det är uppenbart att flera av deltagarna i projektet upplevt utbildningen och framförallt examinationen som mycket pressande. Så länge kraven kan anpassas efter de personliga förutsättningarna verkar de emellertid mest fungera som stimulans. Några personer uppger att de periodvis har upplevt kraven så stora att de starkt har övervägt att hoppa av utbildningen. Samtidigt visade de stor stolthet när kraven hade övervunnits. Någon menar också att utbildningen brutit en alltför passiv tillvaro och att de fått något nytt meningsfullt att fylla sin vardag med.

En av deltagarna har en utvecklingsstörning och för honom får hunden en annan innebörd än för dem med ett rörelsehinder eller hörselnedsättning. Hunden ska inte i första hand läras utföra rutiner utan snarare användas som en spegel för att göra konsekvenserna av de egna handlingarna tydligare. På så sätt kan utbildningen av hunden stimulera till en bättre förståelse för hur man med olika handlingar kan påverka sin omgivning.

En funktionsnedsättning medför många gånger ett beroende av människor i omgivningen eller av hjälpmedel. Servicehunden tränas för att utföra vardagsrutiner som ska göra beroendet mindre och ge hundägaren ökad frihet att klara sig på egen hand tillsammans med sin servicehund. Ett projekt som detta legitimeras alltså i första hand av att hunden ska utföra rutiner som kan underlätta i vardagslivet för hundägaren. Men enligt de hundägare som deltagit i projektet kan inte hundarna ses som en ersättare för personliga assistenter. Värdet ligger i första hand i att slippa att alltid be om hjälp och att man därigenom kan uppleva sig som mer självständig.

De erfarenheter som redovisats i projektet överensstämmer med resultaten från en undersökning som gjorts i Göteborg och Härryda. Där har man studerat hundägare i allmänhet och deras motiv att ha hund (Norling, 1990). I undersökningen ingick 545 hundägare och följande motiv framhölls speciellt:

- motionera i naturen och träffa människor,
- hälsfaktor – hundens positiva inflytande på familj och barn, på hälsa och sammanhållning,
- känslfaktor – hunden ger värme och kärlek,
- socialt stöd – hunden är viktig som sällskap och socialt stöd,
- skydd och trygghet – som hunden upplevs ge,
- aktiv naturkontakt – en brygga till naturen.

Erfarenheter från vår undersökning visar att:

- ett meningsfullt *vardagsinnehåll* har skapats
- *själförtroendet* har vuxit när stora krav har övervunnits
- hunden har bidragit till att det har blivit enklare att få *social kontakt*
- hundens behov av motion gör att ägaren blir mer *aktiv*
- service- och signalhundar kan vara ett *gott komplement* till personliga assistenter.

I Habiliterings- och hjälpmedelsnämndens ”Mål och Strategier” framhålls att samverkande professionella insatser ska användas till att underlätta aktivitet och delaktighet hos personer med funktionshinder. Då menar man personellt stöd eller tekniska hjälpmedel men resultaten från denna studie visar att service- och signalhundar mycket väl kan vara ytterligare en insats. Än så länge är det endast möjligt att få utbildningen genom egen ekonomisk insats eller i försöksverksamhet av det slag som här redovisas. I Sverige kan man få ekonomiskt stöd till att utbilda ledarhundar för synskadade och flera av deltagarna i projektet menar att utbildningen av service- och signalhundar på liknande sätt också bör subventioneras. Det finns uppenbarligen behov av att diskutera om service- och signalhundar ska bli en insats som personer med funktionshinder ska kunna begära.

Service- och signalhundar kan inte bytas ut mot ”samverkande professionella insatser”, däremot kan hundarna i särskild mening också vara ett medel till att uppnå delaktighet i sin miljö. Projektet visar hur service- och signalhundar kan stärka en grupp personer med funktionshinder i deras vardagsliv.

Referenser

- Babkin, B. (1949) *Pavlov: A Biography*. Chicago: University of Chicago Press.
- Edney, A.T. (1995) *Companion animals and human health: an overview*. Journal of the Royal Society of Medicine. Dec.88(12); 704-708.
- Fogelquist, M. (1998) *Service- och signalhundar*. Socialmedicinsk tidskrift. 75:årg.(8); 423-426.
- Jorgenson, J. (1997) *Therapeutic use of companion animals in health care*. Image. 29 (3); 249-254. USA.
- Norling, I. (2002) *Djur I vården*. Göteborg: Kommunal och Göteborgs Universitet.
- Norling, I. (1990) *Hundens betydelse*. Göteborg: Svenska Kennelklubben och Göteborgs Universitet.
- Pryor, K. (1992) *Hund & Delfin*. Örebro: Hundens förlag.
- Servicehund*. (2002) Broschyr utgiven av Svenska Service- och Signalhundsförbundet.
- Skinner, B. (1953) *Science and Human Behavior*. Oxford: Macmillan.

Hemsida:

Service- och Signalhundsförbundet: www.assistanshunden.nu 2004-10-07

Reportage i massmedia:

Inslag i Sydnytt den 29 juli 2004

Artikel i Sydsvenska Dagbladet den 26 oktober 2004

Artikel i Ystads Allehanda den 11 maj 2005

Videofilmer:

Två korta videoinspelningar som beskriver projektet finns att låna från:

Habilitering & Hjälpmedel

FoU-enheten, Regionhuset

Box 1

221 00 Lund

E-post: habhjalp@skane.se

Utgivna FoU-rapporter

- Nr 1/2002** **Föräldrars upplevelse av delaktighet.** En fokusgruppsundersökning.
Gunilla Hultberg.
ISBN: 91-7261-000-X
- Nr 2/2002** **Döva i Skåne.** Från projekt till regionalt resursteam för döva.
Lena Göransson och Sven-Erik Malmström.
ISBN 91-7261-030-1
- Nr 1/2003** **Barns upplevelser av delaktighet i sin habilitering.**
Carina Bolin, Petra Bovide Lindén och Stefan Persson.
ISBN 91-7261-034-4
- Nr 2/2003** **Farvatten och blindskär i barnhabilitering.** Examinationspaper från en
påbyggnadsutbildning.
Magnus Larsson och Britta Högberg (red.)
ISBN 91-7261-035-4
- Nr 3/2003** **Tid till eget ansvar?** Tidsplanering i förskola/skola och dess inverkan på
aktivitet och delaktighet för barn och ungdomar födda med ryggmärgsbråck.
Eva Svensson.
ISBN 91-7261-036-0
- Nr 1/2004** **Från bildterapi till Cor ad Cor** inom barn- och ungdomshabiliteringen.
Agneta Sofiadotter och Lotta Anderson.
ISBN 91-7261-037-9, ISSN 1652-2516
- Nr 2/2004** **Nätverksbaserad målinriktad intensiv träning NIT**
Ulrika Edin, Carita Smyth och Magnus Larsson.
ISBN 91-7261-039-5, ISSN 1652-2516
- Nr 3/2004** **Att förstå sitt barns autism - Tidsbegränsat Intensivt Familjesamarbete TIF**
Peter Björling, Nils Haglund, Tarja Lundblad, Kristina Karlsson, Anna-Lena
Lundström och Ann Skillö.
ISBN 91-7261-041-7
- Nr 1/2005** **Hur taktil massage påverkar ungdomar med smärtproblematik**
Eva Svensson och Inger Bille Hansen.
ISBN 91-7261-43-3, ISSN 1652-2516
- Nr 3/2005** **Hur använder barn med autism pekador som alternativ kommunikation?**
Anja Morell.
ISBN 91-7261-044-1, ISSN 1652-2516

Habilitering & Hjälpmedel
Forsknings- och utvecklingsenheten

Regionhuset, Box 1, 221 00 Lund
Tfn. 0771-22 23 40 • Fax. 046-77 05 40
e-post: habhjalp@skane.se
www.skane.se/habilitering